

Michaela HRUBÁ

Peníze v životě měšťanek předbělohorského období

Peníze jsou všudypřítomným faktorem v životě lidí od dob dávných až podnes.¹ Člověk je buď má, nebo nemá. Může je vydělat, ukrást, padělat, zdědit či získat jiným způsobem, ale ke svému životu je zejména od počátku raně novověké éry potřebuje. Aby mohl uspokojit své základní životní potřeby, zaplatit daně či odpovídajícím způsobem prezentovat své společenské postavení.

Právě všudypřítomnost peněz dává velmi zajímavou možnost, a sice možnost pohlédnout na jejich roli v životě či vztah k nim z pohledu mužů a žen. Pro příklady o tom, že spojení peníze – ženy a peníze – muži byla a stále jsou chápána rozdílně, není třeba chodit daleko. Uvedme alespoň dva příklady. Muž, který úspěšnými investicemi na burze v druhé polovině 19. století vydělal, byl určitě chápán jako dobrý finančník. Henrietta Greenová, která díky promyšleným investicím a odříkání (její klobouk údajně pamatoval všechny hospodářské krize) vydělala miliony, byla přezdívána „wallstreetskou čarodějnici“.² Na začátku roku 2008 většina domácích finančních webů přinesla jako ohromující zprávu novinku, že několik manažerek České spořitelny založilo Dámský investiční klub s poukazem na to, že ženy mají jinou investiční strategii než muži, své investice mnohem více prověřují a mají tendenci vstupovat do dlouhodobějších strategií.³

Tématem tohoto příspěvku je role peněz v životě předbělohorských měšťanek. Zachycení možností přístupu k penězům, k jejich vydělávání, ale i k disponování s nimi je velmi zajímavým aspektem genderového pohledu na fungování měšťanské společnosti, který může role obou pohlaví upřesnit.⁴

¹ K dějinám peněz přehledně Jiří SEJBAL, *Základy peněžního vývoje*, Brno 1997; Petr VOREL, *Od pražského groše ke koruně české 1300–2000. Průvodce dějinami peněz v českých zemích*, Praha 2000.

² URL: <<http://www.penize.cz/39235-wallstreetska-carodejnice/>> [cit. 23. května 2010]

³ URL: <<http://www.finmag.cz/clanek/2712/>> [cit. 23. května 2010]

⁴ Od počátku devadesátých let se pojem gender začal častěji objevovat v česky psané odborné literatuře, od počátku však nebyl jednoznačný přístup k jeho překladu. Někdy byla volena možnost dějiny rodu, která je z mnoha důvodů problematická, k tomu viz Milena LENDEROVÁ, *K hříchu i k modlitbě. Žena v minulém století*, Praha 1999, s. 5–6; v německém prostředí se vžil termín

Peníze hrály důležitou úlohu v životě měšťanů již od středověku. S rozvojem řemesel, obchodu a všech procesů, které provázely sociálně-ekonomický a hospodářský vývoj raně novověké společnosti, jejich role rostla.⁵ Finanční poplatky byly spojeny už jen s přijetím do městského stavu či do cechu,⁶ na peníze byl převáděn majetek, z něhož každý měšťan odváděl daň, zpoplatněno bylo provozování řemesel i živností. Každý měšťan byl na penězích, které uchovával v truhlách na nejbezpečnějším místě ve svém domě, plně závislý.⁷

Odpověď na otázku, jak vstupovaly peníze do života měšťanek, je nutné uvést alespoň rámcovým přehledem dosavadních poznatků o životě měšťanek vůbec. Obraz části obyvatel, která se v hradbách českých měst pohybovala v sukních, je dosud značně nezřetelný. Ač se zájem o dějiny ženského pohlaví v české historiografii rozrostl, dosavadní pohled historiček a historiků středověku a raného novověku ulpíval především na reprezentantkách panovnických rodů a urozených šlechticích.⁸ Zájem o ženy z neprivilegovaných vrstev v raném novověku je spo-

Geschlechtergeschichte. V Čechách se většinou termín nepřekládá, což často přináší obsahové nejasnosti při jeho použití, k tomu Jana RATAJOVÁ, *Dějiny ženy a konceptu genderu v české historiografii*, Kuděj 2005, č. 1–2, s. 160. Definice genderu např. Claire M. RENZETTI – Daniel J. CURRAN, *Ženy, muži a společnost*, Praha 2003, s. 58. K biologickým a kulturním konstruktům pojetí genderu např. Šárka GJURIČOVÁ, *Konstrukce gender: maskulinita a feminita z odlišných perspektiv*, in: Eva VĚŠÍNOVÁ-KALIVODOVÁ – Hana MAŘÍKOVÁ (edd.), *Společnost žen a mužů z aspektu gender*, Praha 1999, s. 69–81. S ohledem na rozsah zahraniční literatury s tematikou gender odkazují jen na novější metodologické přehledy, srov. např. Franziska SCHÖBLER, *Einführung in die Gender Studies*, Berlin 2008; Ruth BECKER – Beate KORTENDIEK – Barbara BUDRICH (Hg.), *Handbuch Frauen- und Geschlechterforschung: Theorie, Methoden, Empirie*, Wiesbaden 2004; Anne CRANNY-FRANCIS, *Gender Studies: Terms and Debates*, New York 2003; Cornelia BEHNKE – Michael MEUSER, *Geschlechterforschung und qualitative Methoden*, Wiesbaden 1999.

⁵ Nejnovější pohled na vývoj městské ekonomiky přinesla obecněji koncipovaná studie Jaroslava MILLERA, *Uzavřená společnost a její nepřátelé*, Praha 2006, zejm. s. 277–328.

⁶ K podmínkám přijímání měšťanů např. Eva SEMOTANOVÁ, *Knihy městských práv – významný pramen předstatistického období. Příspěvek ke studiu přistěhovalectví do měst pražských v letech 1618–1770*, *Historická demografie* 10, 1986, s. 73–115; Bohumír ROEDL – Petra HORÁČKOVÁ, *Povolání nových měšťanů v Zátci a Lounech před Bílou horou*, *Sborník Okresního archivu v Lounech* 1, 1985, s. 49–52.

⁷ Přehled literatury k systému berní a raně novověkému bernictví Tomáš STERNECK, *Raně novověké bernictví v moderní historiografii. Rozhled po Evropě a ohlédnutí za domácími výzkumy*, *Český časopis historický* (dále ČČH) 102, 2004, s. 574–608. Využití truhly jako tradiční součást vybavy měšťanské domácnosti od středověku je přehledně popsáno v knize Josef PETRÁŇ a kol., *Dějiny hmotné kultury I/2*, Praha 1985, s. 646–651. Viz též definice v přehledu Milan TOGNER, *Historický nábytek*, Brno 1993. Zajímavým pohledem na úkryty peněz (nejen v měšťanských domácnostech) je studie Lydie SOUKUPOVÁ-PETRÁŇOVÁ, *Lůžko a postel (pokus o sémioticko-funkční analýzu)*, in: Zdeněk BENEŠ – Eduard MAUR – Jaroslav PÁNEK (edd.), *Pocta Josefu Petráňovi. Sborník prací z českých dějin k 60. narozeninám prof. dr. Josefa Petráně*, Praha 1991, s. 113–136 (zejm. pasáž *Lože – skryš*, s. 123).

⁸ Tento trend je zřetelný např. ve sborníku Milena LENDEROVÁ (ed.), *Eva nejen v ráji. Žena v Čechách od středověku do 19. století*, Praha 2002.

jen většinou jen s pohledem historických demografů či antropologů, a to jen s určitými vybranými tématy.⁹

Ač se měšťanky dostaly po boku svých mužských protějšků např. do přehledové práce o lidech, kteří obývali český středověk, stat' o měšťankách je zde sestavena spíše jako shrnutí poznatků starší kulturně historické literatury a nemá ambice posunout pohled na ženskou část městského stavu obsahově a metodicky dále.¹⁰ Dosud víceméně výhradní ucelený pohled na ženu českého středověku zprostředkovala B. Kopičková, která se však městskému prostředí věnovala minimálně. Připomněla pouze možnost využití pramenů městské provenience pro „ženská“ témata,¹¹ popřípadě zalitovala, že chybějí práce, které by se zabývaly ekonomickými aktivitami žen ve městech po vzoru Eriky Uitz.¹²

V tomto ohledu zůstal donedávna jediným dílčím příspěvkem k pozici žen v sociálně-hospodářské struktuře středověkého města drobnější příspěvek Hany Pátkové, který rozbořením berního rejstříku Starého Města pražského z roku 1429 doložil častější zastoupení žen v nejnižší vrstvě poplatníků a problémy se splácením. Ženy, které se živily obchodováním či řemeslnou prací, se mezi měšťkami vyskytovaly zřídka (jen necelých 6 %). Naprostá většina jich spadala do kategorie podruhů, kde tvořily ženy asi 36 %. Podruhy se většinou zabývaly drobným obchodem a textilními řemesly. Měšťky jsou v naprosté většině označeny jako vdovy.¹³ Posun v bádání o ženách v berních pramenech učinila Michaela Maláníková svou studií *Brněnské ženy 1343–1477 ve světle berních pramenů*, která mohla analyzovat tři berní knihy a několik berních rejstříků ve více než stoletém období.¹⁴ Shledáno bylo zastoupení žen mezi poplatníky v rozsahu 6–19 %. Stejně jako Hana Pátková pro Prahu mohla autorka pro Brno konstatovat uvedení povolání u žen ze

⁹ K tomu přehledně Alice VELKOVÁ, *Venkovské ženy v letech 1650–1850. Perspektivy výzkumu s využitím historické demografie, mikrohistorie, historické antropologie a dějin každodennosti*, in: Kateřina ČADKOVÁ – Milena LENDEROVÁ – Jana STRÁNÍKOVÁ (edd.), *Dějiny žen aneb Evropská žena od středověku do 20. století v zasetí historiografie*, Pardubice 2006, s. 125–145.

¹⁰ Thomas KRZENCK, *Měšťanky*, in: František ŠMAHEL – Martin NODL (edd.), *Člověk českého středověku*, Praha 2002, s. 413–435. Autor se dříve zabýval též měšťanskými testamenty. Srov. Týž, *Prager und Pilsener Frauentestamente in der Hussitenzeit im Vergleich*, *Mediaevalia Historica Bohemica* 4, 1995, s. 265–268; Týž, *Prager Frauentestamente des 15. Jahrhunderts*, in: Jiří PEŠEK – Václav LEDVINKA (edd.), *Žena v dějinách Prahy. Sborník příspěvků z konference Archivu hl. m. Prahy a Nadace pro gender studies 1993*, Praha 1996 (= *Documenta Pragensia XIII*), s. 69–79. Do podobně koncipovaného přehledu o lidech raného novověku se nedostaly nejen měšťanky, ale celé ženské pohlaví. Srov. Václav BŮŽEK – Pavel KRÁL (edd.), *Člověk českého raného novověku*, Praha 2007.

¹¹ Božena KOPIČKOVÁ, *Historické prameny ke studiu postavení ženy v české a moravské společnosti*, Praha 1992, s. 29.

¹² Týž, *Ženská otázka v českém středověku. Současný stav bádání a možné směry jeho dalšího vývoje*, *Československý časopis historický* 37, 1989, s. 692.

¹³ Hana PÁTKOVÁ, *Ženy ve středověkých berních rejstřících*, in: J. PEŠEK – V. LEDVINKA (edd.), *Žena v dějinách Prahy*, s. 47–55.

¹⁴ Michaela MALANÍKOVÁ, *Brněnské ženy 1343–1477 ve světle berních pramenů*, Brno v minulosti a dnes 18, 2005, s. 21–39.

slabších sociálních vrstev. Drtivou většinou mezi měšťkami jsou pak také zastoupeny vdovy. Potvrzena byla i skutečnost zjevná z materiálu říšských měst – poměrně značná část žen ve městě patrně žila a pracovala v samostatné domácnosti, tedy bez partnera.¹⁵

Měšťanky vystupují vedle žen z dalších sociálních vrstev ve studiích, které jsou zaměřeny na dobu husitskou.¹⁶ Ač byla emancipační role husitství starší literaturou patrně značně přeceňována, přesto je nutné při pohledu na mínění o ženách v následných obdobích počítat s touto tradicí.¹⁷ Stejně tak jako naše prababičky a babičky ovlivňovaly osudy naše, mohly ovlivňovat – a jistě ovlivňovaly – *husitské prababičky* osudy žen, které v 16. století vstupovaly do raně novověké éry. Tradice *posluchaček Husových* byla udržována především v prostředí Jednoty bratrské, jejíž vliv na proměny v pohledu na ženy v 16. století je při studiu ženské problematiky nutno brát v úvahu.¹⁸

Dlouho byla chápána jako nejvýznamnější výpověď k problematice žen raného novověku práce Josefa Janáčka *Ženy české renesance*.¹⁹ V souvislosti s jed-

¹⁵ Michaela MALANÍKOVÁ, *Brněnské ženy 1343–1477 ve světle berních pramenů*, s. 38–39.

¹⁶ Anna CÍSAŘOVÁ-KOLÁŘOVÁ, *Žena v hnutí husitském*, Praha 1915; František ŠMAHEL, *Husitská revoluce II*, Praha 1993, s. 37–41, zde citována starší literatura k tomuto tématu. Z novějších prací např. Jana NECHUTOVÁ, *Ženy v Husově okolí. K protiženským satirám husitské doby*, in: Jan Blahoslav LÁŠEK (ed.), *Jan Hus mezi epochami, národy a konfesemi*, Praha 1995, s. 68–69; Karel MLATEČEK, *K problému emancipace ženy v husitské revoluci*, *Časopis Matice moravské* 117, 1998, s. 417–429; Pavlína RYCHTEROVÁ, *Žena a manželství v díle Tomáše Štítného*, *Mediaevalia Historica Bohemica* 6, 1999, s. 95–101; John M. KLASSEN, *Women and Religious Reform in Late Medieval Bohemia*, in: *Renaissance and Reformation* 4–5, 1981, s. 203–221; Týž, *Válčíci dívky jako reflexe české středověké společnosti*, *Mediaevalia Historica Bohemica* 5, 1998, s. 119–134; Týž, *Warring Maidens, Captive Wives, and Hussite Queens. Women and Men at War and at Peace in Fifteenth Century Bohemia*, New York 1999; Pavlína RYCHTEROVÁ, *Frauen und Krieg in Chroniken über die Hussitenkriege*, in: František ŠMAHEL (ed.), *Geist, Gesellschaft, Kirche im 13. – 16. Jahrhundert*, Praha 1999, s. 127–143; Týž, *Viklefice a její předchůdkyně*, in: M. NODL – F. ŠMAHEL (edd.), *Člověk českého středověku*, Praha 2002, s. 220–247.

¹⁷ A. CÍSAŘOVÁ-KOLÁŘOVÁ, *Žena v hnutí husitském*, s. 30, 53, 148–150 nn.

¹⁸ Týž, *Žena v Jednotě bratrské*, Praha 1942.

¹⁹ Josef JANÁČEK, *Ženy české renesance*, Praha 1977 (další vydání 1987², 1996³). Ve třetím vydání knihy komentuje přístup J. Janáčka k dějinám žen Antonín Kostlán. Srov. Tamtéž, s. 214–220 (*Ženy v dějinách a Josef Janáček*). K Janáčkovu pojetí postavení žen v renesanční společnosti též komentář Zdeňka Beneše: „Pro české prostředí snesl dostatek podkladů pro vliv ženy na politické, kulturní rodinné prostředí (...)“ Viz Zdeněk BENEŠ, *Žena mezi rodinou a obcí*, in: J. PEŠEK – V. LEDVINKA (edd.), *Žena v dějinách Prahy*, s. 86. Janáčkovy příběhy o českých renesančních ženách byly v poslední době komentovány také v souvislosti s diskusí o charakteru a celkovém přínosu jeho tvorby pro českou historiografii. Srov. Marie KOLDINSKÁ, *Mezi střízlivostí a dramatickostí. K literárním, psychohistorickým a filozofickým rovinám tvorby Josefa Janáčka*, *Kuděj* 5, 2003, č. 2, s. 83–101; Jaroslav PÁNEK, *Mezi dějinami historiografie a autorskou sebereflexí. Josef Janáček v pojetí Marie Koldinské*, *ČČH* 102, 2004, s. 122–127; Richard MAHEL, *Josef Janáček – odborný historik, nebo také beletrista? Příspěvek k diskusi o významu Janáčkovy historiografické produkce*, *ČČH* 102, 2004, s. 568–573. Hodnocení díla J. Janáčka též v souborném pohledu na raně novověkou šlechtu viz Václav BŮŽEK a kol., *Věk urozených. Šlechta v českých zemích na prahu novověku*, Praha 2002, s. 24–26.

notlivými představitelkami ženského pohlaví, které autor uvedl do historie, je v rámci této studie na místě připomenout životní příběh měšťanky Estery Hebenštrajtové-Teuflové, která byla jednou z pražských obchodnic. Jejich aktivity J. Janáček popsal již ve své studii o předbělohorském obchodu.²⁰ Doklady o realizaci žen v řadě oblastí v předbělohorské době, podpořené ještě tradicemi dosavadní historické produkce, která viděla 15. a 16. století jako dobu počínající emancipace žen pod vlivem české reformace, ovlivnily patrně i závěry Josefa Janáčka. Jeho konstatování o *emancipačním rozběhu renesančních žen*, který podlehl pozdějším *existenčním problémům a tlakům vážné situace*, je však zapotřebí kriticky přehodnotit.²¹

Josef Janáček vykreslil českou renesanční ženu, včetně měšťanky, jako podnikavou, zapojenou do společenského dění a v mnoha ohledech neomezenou a samostatnou. Jeho vrstevnice, profesorka historie na newyorské City College Joan Kelly-Gadolová, viděla renesanční ženu ve zcela jiném světle.²² Na otázku *Měly ženy nějakou renesanci?*, která je titulem jedné z jejích studií, nachází odpověď zápornou.²³ Vychází při tom ze srovnání postavení mužů a žen v oblasti regulace sexuality, ekonomických a politických možností či přístupu ke vzdělání. Zajímá ji také systém rolí, jež oběma pohlavím vtiskuje dobové právo, ale i umění a literatura.²⁴

Inspiraci pro výzkum postavení a života měšťanek v pozdním středověku a raném novověku, tedy v období, pro něž městské archivy skýtají již větší množství archivních pramenů, lze dnes hledat především v zahraniční literatuře. I pokud bychom se zaměřili jen na postavení ženy v měšťanské společnosti, ženskou práci či uplatnění žen v obchodu a jejich vztah k penězům, je k dispozici poměrně bohatá literatura, především západoevropské provenience.²⁵

²⁰ Josef JANÁČEK, *Dějiny obchodu v předbělohorské Praze*, Praha 1955.

²¹ V tomto ohledu souhlasím s kritikou J. RATAJOVÁ, *Dějiny ženy a koncept genderu v české historiografii*, s. 167.

²² Joan KELLY-GADOL (1928–1982) napsala mnoho studií o renesanci a ženských dějinách, včetně bibliografie k dějinám evropských žen (srov. Joan KELLY-GADOL, *Bibliography in the History of European Women*, Bronxville 1976), kterou i několikrát doplnila. Posmrtně vyšel soubor jejích nejdůležitějších statí k ženským dějinám. Srov. Táž, *Women, History and Theory. Essays of Joan Kelly*, Chicago 1986.

²³ Polemizuje tak s tradičním obrazem italské renesance, který formuloval již roku 1860 Jacob BURCKHARDT, *The Civilization of the Renaissance in Italy*, Penguin Classics 2004 (jedno z posledních vydání s úvodem Petera Burkeho). Názory na rovnost mužů a žen jsou součástí páté kapitoly. Srov. tamtéž, s. 250 nn. Tento názor přijala většina obecnějších studií o dějinách žen, viz Libora OATES-INDRUCHOVÁ (ed.), *Dívčí válka s ideologií. Klasické texty angloamerického feministického myšlení*, Praha 1998, s. 169–70.

²⁴ Joan KELLY-GADOL, *Měly ženy nějakou renesanci?*, in: L. OATES-INDRUCHOVÁ (ed.), *Dívčí válka s ideologií*, s. 171–196.

²⁵ V bývalém východním bloku byla výjimkou badatelka Erika Uitz, pracovnice Zentralinstitut für Geschichte v Berlíně, která se orientovala na problematiku hospodářských aktivit žen v německých městech, především na území budoucí NDR, publikovala např. Erika UITZ, *Zur Gesellschaftlichen Stellung der Frau in der mittelalterlichen Stadt*, Magdeburger Beiträge zur Stadt-

Jako podstatné téma tohoto výzkumu, které je velmi důležité i pro sledovanou problematiku měšťanek a jejich vztahu k penězům, je právní postavení žen v měšťanské společnosti. V úvodu sborníku *Žena a právo, právní a společenské postavení žen v minulosti* vyslovila jeho editorka myšlenku, že známý výrok *městský duch osvobozuje* platí zvláště a především pro ženskou část městského obyvatelstva.²⁶ Poukazuje přitom stejně jako dříve Josef Janáček na podnikatelské a řemeslnické schopnosti žen, které se prosadily v městském prostředí.

Možnosti zapojení měšťanek do hospodářského dění ve městech, stejně jako možnost uplatnit se ve společenském životě, byla však výrazně limitována. Limitem tu bylo právě městské právo. Přes všechny doložené příklady úspěšných a schopných žen, které vzbuzují dojem ženské emancipace v renesančních městech, vymezovalo městské právo, které přejalo všeobecně rozšířený pohled na ženu jako

geschichte 1, 1977, s. 20–42; Táž, *Zu einigen Aspekten der gesellschaftlichen Stellung der Frau in der mittelalterlichen Stadt*, Jahrbuch für Geschichte des Feudalismus 5, 1981, s. 57–89; Táž, *Zur Darstellung der Stadtbürgerin, ihrer Rolle in Ehe, Familie und Öffentlichkeit in der Chronistik und in den Rechtsquellen der spätmittelalterlichen deutschen Stadt*, Jahrbuch für Geschichte des Feudalismus 7, 1983, s. 130–156; Táž, *Die Frau im Wirtschaftsleben der spätmittelalterlichen Stadt*, Jahrbuch für Wirtschaftsgeschichte 24, 1983, č. 2, s. 137–140; Táž, *Frau und gesellschaftlicher Fortschritt in der mittelalterlichen Stadt*, Zeitschrift für Geschichtswissenschaft 32, 1984, s. 1 071–1 083; Táž, *Die Frau im Berufsleben der spätmittelalterlichen Stadt, untersucht am Beispiel von Städten auf dem Gebiet der Deutschen demokratischen Republik*, in: Harry KÜHNEL (Hg.), *Frau und spätmittelalterlicher Alltag*, Wien 1986, s. 439–473; Táž, *Die Frau in der mittelalterlichen Stadt*, Leipzig 1988. Západoněmeckým protějškem E. Uitz byla Edith Ennenová, působící v Bonnu. Problematice žen se začala věnovat až na sklonku své odborné kariéry. Její práce (Edith ENNEN, *Frauen im Mittelalter*, München 1984) vyšla několikrát, vyšla též česky (Edith ENNENOVÁ, *Ženy ve středověku*, Praha 2001). Další studie E. Ennenové k problematice postavení žen v městské společnosti lze nalézt v přehledné bibliografii Wilhelm JANSSEN – Margret WENSKY (Hg.), *Mitteuropäisches Städtewesen in Mittelalter und Frühneuzeit, Edith Ennen gewidmet*, Köln – Weimar – Wien 1999, s. 201–257. Možnost studovat mimořádné prameny k dějinám žen a ženských cechů v Kolíně nad Rýnem využila historička Margret Wensky, která publikovala nejen řadu studií o mimořádných aktivitách měšťanek v tomto říšském městě, ale též srovnávací studie Margret WENSKY, *Die Stellung der Frau in der stadtkölnischen Wirtschaft im Spätmittelalter*, Köln – Wien 1980; Táž, *Die Kölner Frauenzünfte im Spätmittelalter*, Geschichte in Köln. Zeitschrift für Stadt- und Regionalgeschichte 7, 1980, s. 65–80; Táž, *Die Stellung der Frau in Familie, Haus und Wirtschaftsbetrieb im spätmittelalterlichen-frühneuzeitlichen Köln*, in: Alfred HAVERKAMP (Hg.), *Haus und Familie in der spätmittelalterlichen Stadt*, Köln – Wien 1984, s. 289–303; Táž, *Frauen in der Hansestadt Köln im 15. und 16. Jahrhundert*, in: Barbara VOGEL – Ulrike WECKEL (Hg.), *Frauen in der Ständegesellschaft. Leben und Arbeiten in der Stadt vom späten Mittelalter bis zur Neuzeit*, Hamburg 1991, s. 49–67; Táž, *Erwerbstätige Frauen in der mittelalterlichen Stadt – ein Vergleich der europäischen Metropolen Paris, London und Köln*, Geschichte in Köln. Zeitschrift für Stadt- und Regionalgeschichte 49, 2002, s. 47–61; Táž, *Erwerbstätige Frauen in Paris, London und Köln im Mittelalter*, in: Günther HÖDL – Fritz MAYERHOFER – Ferdinand OPLL (Hg.), *Frauen in der Stadt*, Linz 2003, s. 137–150.

²⁶ Tünde LENGYELOVÁ, *Ženy a právo. Právne a spoločenské postavenie žien v minulosti*, Bratislava 2004, s. 7. Velmi podnětná je o něco starší souborná kniha Ute GERHARD (Hg.), *Frauen in der Geschichte des Rechts. Von der frühen Neuzeit bis zur Gegenwart*, München 1997.

bytost slabší a podřízenou muži, ženě přesně dané území. Pouze na něm se mohla legitimně pohybovat.²⁷

Přes naznačené limity otevřelo měštské právo pro ženu v určitém smyslu nové možnosti. Souvisely především s její vazbou na rodinný majetek propojený v měštském prostředí s řemeslem, živností či obchodem a dále s jejím zabezpečením pro případ osíření či ovdovění.²⁸ Právní rámec fungování měšťanské společnosti je užitečné brát jako východisko pro jakékoliv měštské téma. Tedy i problematiku měšťanek a peněz.

Peníze nikoliv jako platidlo, ale jako dárek či klenot mohla děvčátka narozená do měšťanských rodin získat už do kolébky od příbuzných, přátel či kmotrů. V měšťanských inventářích se setkáváme se vzácnými mincemi, které byly používány k těmto účelům a ženy je měly ve svém držení až do dospělosti – nosily je na řetízku či byly součástí jiných klenotů.²⁹ Pro představu lze uvést několik příkladů z inventářů dochovaných v trhových knihách královského města Loun. V bohaté klenotnici Jana Vlacha našla inventarizační komise řadu šperků, mezi nimi např. „*páteře [růženec – pozn. aut.] korálový se stříbrnými zrny a groši stříbrnými*“ nebo „*páteře korálový s 21 groši většími i menšími, s zuby a dvěma korály dlouhými ve stříbře*“.³⁰ V pozůstalosti apatykáře Jana byly nalezeny též „*páteře s groši stříbrnými a korály, též se stříbrnými rybami*“.³¹

Dívky z řady, možná i většiny měšťanských rodin středních a vyšších vrstev mohly projít elementárním stupněm měštských partikulárních škol, kde kromě

²⁷ Pohled na právní postavení žen v minulosti je nutno spojit s vědomím podstatných rozdílů v jednotlivých fungujících právních systémech. Zde akcentované měštské právo vycházelo z tradic německých. Jiné vazby mělo české právo, vázané na některé tradice slovanské. Pro postavení ženy v manželství mělo význam i právo kanonické. K tomu přehledně první oddíl citovaného souboru U. GERHARD (Hg.), *Frauen in der Geschichte des Rechts* s názvem *Die Ordnung der Geschlechter in der Ständegesellschaft der Frühen Neuzeit, Kirchlichen und Civiles Recht*, s. 73–115. Na tuto skutečnost upozornila i B. KOPIČKOVÁ, *Žena evropského středověku v zajetí své doby*, in: M. LENDEROVÁ (ed.), *Eva nejen v ráji*, s. 33. Navázala tak na zjištění starších prací právních historiků, např. J. E. Vocela, který ve svých studiích spojuje základ úcty právního systému k ženám s tradicemi slovanskými v protikladu s názory německé historiografie, viz Jan Erazim VOCEL, *Postavení ženského pohlaví v právu českém*, Právník 1, 1861, zejm. s. 85.

²⁸ Právě toto zjištění možná vedlo některé právní historiky ke konstatování, že ženy v českých zemích žily od počátku 16. století bez jakýchkoliv pout a omezení. Viz Jan KAPRAS, *Manželské právo majetkové dle českého práva zemského*, Praha 1908, s. 18.

²⁹ K funkci mincí jako šperků např. Josef PETRÁŇ a kol., *Dějiny hmotné kultury II/1*, Praha 2006, s. 905. Dokladem této záliby jsou i četné výzkumy měšťanských inventářů pozůstalostí, např. Václav BŮŽEK – Hana BŮŽKOVÁ, *Klenoty v renesančních a manýristických domácnostech na jihu Čech*, Jihočeský sborník historický 63, 1994, s. 23–43. Používání mincí jako součástí klenotů souznělo s jejich reprezentativní funkcí, která v sobě zahrnovala i prezentaci bohatství a majetku svých vlastníků. Vymezení pojmu klenot viz též Josef JANÁČEK – Petr KUČERA, *K otázce zásob drahého kovu v předbělohorských Čechách*, ČsČH 23, 1975, s. 706–707.

³⁰ Státní okresní archiv (dále SOkA) Louny, Archiv města (dále AM) Louny, sign. I C 50, fol. 616v–617r, Trhová kniha 1605–1628.

³¹ Tamtéž, sign. I C 50, fol. 616v, Trhová kniha 1576–1589.

čtení a psaní získaly i základy aritmetiky.³² Většinou však byly vzdělávány doma rodiči nebo domácími učiteli. Mohly tak dostat i vzdělání překračující elementární stupeň. Dokladem vzdělaných měšťanských dcer mohou být i dobové testamentsy, které obsahují odkazy knih či celých knihoven v ženské linii. Příkladem je třeba testament staňkovického kněze Martina Nepomuckého, který kšaftoval v Žatci a zdejší slavné městské škole odkázal „všechny knihy latinské, kterýž sobě pro nabytí pravé známosti Boží a vůle jeho svatě shromáždil“, vedle toho ještě sedmdesát knih českých věnoval své dcerce.³³

Elementární poučení a každodenní praxe patrně postačovaly dcerám z měšťanských rodin ke zvládnutí základních finančních transakcí. Učenlivější příslušnice z obchodnických rodin mohly proniknout i do tajů složitějších úvěrových operací, jak ukazuje příběh Estery Hebenštrajtové. Estera a další obchodnice z pražských měst, které vyhledal v pramenech J. Janáček, jsou prozatím ojedinelým příkladem žen zapojených do složitějších finančních operací v českých a moravských městech.³⁴ Příklady toho, jak se měšťanky v těchto oblastech prosazovaly, přináší především výše citované zahraniční práce E. Ennenové, E. Uitz či M. Wensky; situaci v polském Gdaňsku popsala M. Bogucka.³⁵

³² Literatura ke školnímu vzdělávání měšťanských vrstev v raném novověku je poměrně rozsáhlá – od popisné práce Zikmunda Wintra (Zikmund WINTER, *Život a učení na partikulárních školách v Čechách v XV. a XVI. století*, Praha 1901) přes Františka Palackého (František PALACKÝ, *Obyvatelstvo českých měst a školní vzdělání v 16. a na počátku 17. století*, ČSČH 18, 1970, s. 345–473), dále studie z prostředí moravských měst od Jiřiny Holinkové (Jiřina HOLINKOVÁ, *Městská škola na Moravě v předbělohorském období*, Praha 1967; Táž, *Čtyři kapitoly z dějin městské školy u sv. Mořice v Olomouci*, Olomouc 1970; obě tyto studie byly nově vydány v olomoucké edici Verbum: Jiřina HOLINKOVÁ, *Dvě studie z dějin městské školy na Moravě v předbělohorském období*, Olomouc 2005) až po práce Jiřího Peška (shrnuté v monografii Jiří PEŠEK, *Měšťanská vzdělanost a kultura v předbělohorských Čechách 1547–1620. Všední dny kulturního života*, Praha 1993). Dokladem o výuce početních dovedností jsou dochované předbělohorské početnice. Srov. Jitka REICHLLOVÁ, *Nejstarší český tištěné početnice z doby předbělohorské*, in: Jiří PEŠEK – Michal SVATOŠ (edd.), *Škola a město*, Praha 1993 (= Documenta Pragensia XI), s. 108–118. Veškerá tato literatura reflektuje výuku dívek v elementárním stupni jako běžnou. Ač se všichni autoři shodují, že předbělohorské školství v českých zemích bylo s ohledem na hustou síť partikulárních škol a jejich propojení s pražskou utrakvistickou univerzitou specifické, z obecnějšího hlediska je pro téma vzdělávání měšťanek v raném novověku zajímavá souborná studie Barbara J. WHITEHEAD (ed.), *Women's Education in Early Modern Europe: A History, 1500–1800*, New York – London 1999.

³³ SOKA Louny, AM Žatec, sign. I 551, fol. 142r–v, Liber testamentorum.

³⁴ J. JANÁČEK, *Ženy české renesance*, s. 157–176. V průkopnické studii o dějinách obchodu v předbělohorské Praze Janáček podrobným rozбором městských knih upozornil nejen na sortiment, v němž se realizovaly obchodnice (sukno, plátno, vlna, loj, vosk), ale i na velikost jejich příznatného majetku a také na strategie sňatků vdov po obchodnících, které pomohly sňatkem založit živnost nově příchozím obchodníkům do pražských měst. Srov. J. JANÁČEK, *Dějiny obchodu v předbělohorské Praze*, s. 363 nn.

³⁵ Maria BOGUCA, *Women and Credit Operations in Polish Towns in Early Modern Times (XVIth – XVIIth centuries)*, Journal of European economic history 32, 2003, s. 477–486.

Důležitým mezníkem v životě každé dívky byly vdavky.³⁶ Naplno poznala moc majetku a peněz, když jí bylo vyčíslováno její věno. Pokud měla dívka bratry, většinou se jednalo o určitou sumu peněz. Instituce věna byla pevně zakotvena v městském právu. V průběhu vývoje se ovšem proměňovala a její formulace a návaznost na rodinný majetek byla ještě v předbělohorských Čechách v pojetí práva magdeburského a pražského pojímána ne zcela shodně.³⁷

Germánské prostředí, které ovlivnilo *Saské zrcadlo* a přes něj pozdější znění magdeburského práva, chápalo nejprve věno jako tzv. *cenu za nevěstu*, tedy ženičovo vyrovnání za to, co nevěsta do svazku přinesla. Původně to patrně byla pouze kompenzace rodině nevěsty za to, že jí a její děti ztratila. V souvislosti s touto kompenzací ze strany manžela se objevuje i cena za ztracené panenství *Morgengabe*, tzv. *jitřní dar*, který byl dáván přímo nevěstě po svatební noci.³⁸ Postupně se i v magdeburském právu prosadilo *věno* ve smyslu přínosu nevěsty do manželství, původní archaický zvyk *ceny za nevěstu* byl stále přítomen formou pojištění *věna* na mužově majetku. To bylo formulováno jako zápis na určité části mužova statku.³⁹ Tento zápis býval ženě přiznáván před soudem a později předcházel všem dluhům zapsaným po věnném zápisu, které by věřitelé vymáhali. Žena na něj neztratila nárok. Obecně lze vidět prosazování *věna* jako vkladu z nevěstiny strany v různém světle. Tento trend může mít souvislost s postupným návratem římského práva do evropských právních systémů, včetně práva městského. Římské právo totiž prosazovalo rovnocennost vkladů obou partnerů do manželství. Stejně tak může být ovlivněn i jinými faktory, které jsou spojovány s postupnou proměnou evropské rodiny od horizontálně chápaného příbuzenství k rodokmenu. Exis-

³⁶ K životnímu cyklu ženy v raném novověku např. Merry E. WIESNER, *Women and Gender in Early Modern Europe*, Cambridge 2000, s. 51–102.

³⁷ Nejnověji shrnul problematiku původu a rozšíření městského práva Jiří KEJŘ, *Vznik městského zřízení v českých zemích*, Praha 1998, s. 156 nn. Zde je také citována i všechna starší literatura, z níž především právnická věnovala těmto otázkám značnou pozornost. Konfrontací obou právních okruhů se podrobně zabýval např. Jaromír ŠTĚPÁN, *Litoměřický extrakt z roku 1571. Příspěvek k dějinám magdeburského práva v Čechách*, in: *Miscellanea historico-iuridica*. Sborník prací napsaný k oslavě šedesátin JUDra Jana Kaprasa, řádného profesora Karlovy university, jeho přáteli a žáky, Praha 1940, s. 256–277.

³⁸ Leah OTIS-COUR, *Rozkoš a láska. Dějiny partnerských vztahů ve středověku*, Praha 2002, s. 30. Původní význam *Morgengabe* vysvětlil např. Miloslav STIEBER, *Dějiny soukromého práva ve střední Evropě*, Praha 1930, s. 84. Od *Morgengabe* (slib, dar) je odvozen termín *morganatické manželství*, tj. manželství, které bylo uzavřeno s neurozenou ženou (zejm. u vysoké šlechty) a z něhož neměly vzejít účinky řádného manželství. Do manželství nebylo vneseno věno a vše, na co měla manželka nárok, bylo slíbeno v rámci *Morgengabe*. Jednalo se o manželství nižšího druhu, tzv. *z levé ruky*. Na několika příkladech objasňuje tento jev také Jean-Claude BOLOGNE, *Svatby. Dějiny svatebních obřadů*, Praha 1997, s. 30, 56.

³⁹ Hermenegild JIREČEK (ed.), *Extrakt hlavnějších a přednějších artikuluov z práv Saských aneb magdeburských a Srovnání Práv Pražských s Právy magdeburskými* (dále cituji jen jako *Extrakt a Srovnání*), Spisy právnické o právu českém v XVI. století, Praha 1883, s. 98–147 (k aplikaci pojištění věna, čl. 8, s. 104–105).

tují názory, které vidí příčinu zcela jednoznačnou a konkrétní; nadbytek nevěst a snahu zvýšit jejich hodnotu a naději na sňatek právě přidáním věna.⁴⁰

Ve starším právu pražském, stejně jako ještě v městských právech Brikcího,⁴¹ je věnem nazýváno to, co žena do manželství přinese, a též se věnem rozumí to, co muž dává ženě za to, že do manželství přinesla peníze nebo statky, jež on přebírá do správy. Věno má od manžela obdržet přímo žena a jedině také ona může *slibu věna* svého muže zprostit.⁴² Pokud bude toto manželství bezdětné, po smrti manžela dostane žena zpět *obojí věno*. Pokud ze svazku vzejdou děti, je věno *umrtveno*. Již zplození dítěte je totiž zlomem, kterým ztrácí žena nárok na obě věna, a nad veškerým rodinným majetkem přebírá vládu muž. Situace by se k původnímu stavu vrátila ve chvíli, kdy by porodila mrtvé dítě.⁴³ *Věno* nazývá Brikcí *mzdou těla zasloužené*, proto by mělo být zapláceno hned po tělesném spojení manželů. Nejprve má své věnné závazky splatit muž, a teprve po něm manželka. Podobně jako ve starším zákoníku Brikcího je formulováno věno i v Koldínovi, zde se v případě mužova vkladu setkáváme s termínem obvěnění, které má být v porovnání s přínosem manželky navýšeno o třetinu.⁴⁴ Dosavadní analýzy předbělohorských svatebních smluv pražských či kutnohorských, stejně jako pohled na prameny sporné soudní, které registrují spory o věno, ukazují, že věnem jsou v předbělohorském období míněny téměř výhradně finanční obnosy. Tyto se pohybují od několika kop až po stovky kop grošů. V cestě komplexnějšímu posouzení majetkové pozice snoubenců v českých předbělohorských městech a formulování věna a obvěnění ve svatebních smlouvách stojí především fakt, že výsledky výzkumů svatebních smluv nejsou prozatím příliš rozsáhlé. Možnosti využití těchto pramenů prokázal dosud pouze detailnější výzkum na Starém Městě pražském a v Kutné Hoře. Vedle posouzení výše věna a obvěnění byly zkoumány i formální náležitosti smluv, sociální a profesní status novomanželů, problematika vícečetných či nerovných sňatků.⁴⁵

⁴⁰ L. OTIS-COUR, *Rozkoš a láska*, s. 31. Náзор o *nadbytku nevěst* prezentoval již v osmdesátých letech minulého století David HERLIHY, *Medieval Households*, Harvard 1985 (zejm. kap. 4 *The Transformations of the Central and Late Middle Ages*, s. 79–112).

⁴¹ Josef JIREČEK – Hermenegild JIREČEK (edd.), *M. Brikcího z Licka Práva městská* (dále jen *M. Brikcí z Licka, Práva městská*), Praha 1880 (kapitola 18 – *O věnném právu vůbec*, s. 118–127). Vzhledem k tomu, že Brikcího Městská práva vycházela z brněnské právní knihy ze 14. století, bylo by na tomto místě užitečné připomenout, že se manželským právem v brněnských soudních knihách zabývala již v minulosti německá právní historička Gertruda SCHUBERT-FIKENT-SCHER, *Das Eherecht im Brünner Schöffebuch*, Stuttgart 1935.

⁴² *M. Brikcí z Licka, Práva městská*, s. 127 (Artikel XXI).

⁴³ Tamtéž, s. 119 (Artikel III). Tento artikel se podrobně zabývá touto situací, právo na věno ztratí i žena, jejíž dítě krátce po porodu žilo.

⁴⁴ Josef JIREČEK (ed.), *Práva městská království českého a markrabství moravského spolu s krátkou jich summou od M. Pavla Krystyana z Koldína* (dále jen *Koldín, Práva městská*), Praha 1876, s. 100–114 (články C XXXIII–D IV).

⁴⁵ Prozatím lze jmenovat jen velmi omezený počet studií zaměřených přímo na analýzu měšťanských svatebních smluv, vznikly většinou ve formě diplomových prací. Např. Pavla NÁCOVSKÁ, *Svatební smlouvy jako pramen sociálně-dějinného a historicko-demografického poznání (Kutná*

Josef Jungmann ve *Slovníku česko-německém* doložil používání termínu *věno* úsvlovím o panně, která svou krásou vyvažuje hodnotu věna (*Krásná panna polovice věna*).⁴⁶ Uvedeny jsou zároveň další varianty tohoto termínu, české i německé, které byly pro označení toho, co se při vstupu do manželství dává ze strany nevěsty ženichovi, doloženy. V předbělohorských městských pramenech se objevují ještě další používané termíny – „vejprava“ či „vejchysta“.⁴⁷ Odpověď na otázku, zdali při uzavírání sňatků na prahu raného novověku platilo výše zmíněné úsvloví, už dnes není možné získat, a to ani důkladným studiem dobových pramenů. Prokazatelně lze ovšem konstatovat zvýhodnění panen, jejichž kompenzaci za ztrátu panenství, známou z dřívějších dob, reflektovalo i městské právo. Vyjádřena byla výhodnějšími podmínkami v rámci doporučeného poměru vkladů do manželství.⁴⁸ Věno lze zcela jistě považovat za velmi významný střet žen a peněz, který ovlivňoval jejich manželství i život v něm či po jeho zakončení. Aby bylo toto tvrzení podloženo a zároveň ukázáno na přetrvávající rozdíly mezi pojetím magdeburského a pražského práva, které s věnem souviselo, lze uvést konkrétní příklad.

Téměř detektivní kauzu řešili litoměřičtí kmeti po smrti Pankráce Kaše, který se patrně zadlužil u Žida Samuela na Starém Městě pražském. Ten se hned po smrti svého dlužníka snažil na jeho dědictví vymoci svůj dluh. Pozůstalá vdova Regina měla však na majetku pojištěno své věno a „jakožto obdarovaná ve své ženské svobodě a milostivém obdarování sedí (...)“. Věnný zápis měl přednost před dluhy. Tento ortel byl prohlášen před Samuelem, který s nepořízenou „zase do Prahy táhl (...)“. To, co následovalo, bylo pro Litoměřické zcela pobuřující. Žid využil příležitosti a jednu litoměřickou měšťanku, sousedku paní Reginy, která pobývala v Praze, svévolně zadržel a nechtěl pustit. Do Prahy se vydala i paní Regina, kterou Žid také zadržel, a ve vazbě vystřídala svou sousedku. Tam ji nutil, aby mu dluhy zaplatila. Kmeti se do případu opět vložili a jednoznačně konstatovali, že Žid nemá žádné právo držet paní Reginu a činí bezprávi proti ní i proti litoměřickému právu. Celou záležitost měli vyřešit ručitelé požadovaných dluhů,

Hora 1550–1600), Ústí nad Labem 1997 (diplomová práce PF UJEP) a publikováno jako Pavla NÁCOVSKÁ, *Svatební smlouvy jako pramen sociálně-dějinného a historicko-demografického poznání*. (*Kutná Hora 1550–1600*), *Historická demografie* 21, 1997, s. 37–72; Marie BECHY-NOVÁ, *Svatební smlouvy měšťanů Starého Města pražského (1546–1580)*, Ústí nad Labem 2006 (diplomová práce PF UJEP). Obecně k využití svatebních smluv v městském i šlechtickém prostředí Pavel KRÁL, *Heiratsverträge und Testamente in Böhmen im 16. und 17. Jahrhundert*, in: Josef PAUSER – Martin SCHEUTZ – Thomas WINKELBAUER (Hg.), *Quellenkunde der Habsburgermonarchie (16. – 18. Jahrhundert)*, Wien – München 2004, s. 477–494.

⁴⁶ Josef JUNGSMANN, *Slovník česko-německý V*, Praha 1990, s. 68–69 (heslo *věno*).

⁴⁷ K termínu „vejchysta“ též Emanuel LEMINGER, *Staročeská slova a úsvloví*, *Kutnohorské příspěvky k dějinám vzdělanosti české* 4, 1932, s. 43.

⁴⁸ *Koldín, Práva měšťská*, s. 102–103 (články C XXXVIII–C XXXIX). Zvýhodnění panny se týká např. ustanovení o obvěnění, které má v případě vstupu panny do manželství být *třetinou vejš*. Pokud je věno 100 kop, budoucí manžel vkládá jako obvěnění dvakrát tolik plus polovinu svého podílu, tedy celkem 250 kop. V případě vstupu vdov do manželství právo toto pravidlo nezmiňuje. Ještě výraznější je zvýhodnění v případě, že panna vstupuje do sňatku s vdovcem, ten musí navyšovat o dva díly, v případě věna 100 kop musí tedy dát jako obvěnění 300 kop.

kteří měli Reginu vysvobodit a dostat svým závazkům. Vdova patrně prožila krušné chvílky. Celý případ je velmi transparentní ukázkou toho, jak na sebe narážely rozdílné právní zásady litoměřického a pražského práva. Žid zcela jistě jen těžko chápal, proč by vdova z rodiny, která mu dluží peníze, měla užívat svého podílu, a on by měl přijít zkrátka. Tak to ovšem bylo zavedeno již v *Saském zrcadle*, a jak tento případ ukazuje, Litoměřičtí to respektovali.⁴⁹

Důležité pro vymezení vztahu žen a peněz v předbělohorských městech jsou prameny finanční povahy. Mezi ně lze řadit výše připomenuté berní rejstříky, šacuňky (odhady nemovitého majetku pro berní účely) či soupisy poplatků z živností a řemesel. Městské písemnosti, včetně materiálů finanční povahy, se v 16. století rozrostly geometrickou řadou a jejich podrobná analýza v lokalitách, kde jsou dochovány, již není s ohledem na velké objemy tématem právě vyhledávaným.⁵⁰

Možnosti využití pramenů finanční povahy s ohledem na otázky spojené s prostorem, který v nich zaujímaly ženy, je možné v rámci omezeného rozsahu této studie ukázat pouze na příkladech. Vzhledem k mimořádně dochovaným pramenům finanční povahy, které kontinuálně mapují celé 16. století, a dosavadním výzkumům se pro tento pohled nabízí královské město Louny.⁵¹ Ačkoliv Louny patřily svou rozlohou uvnitř hradeb mezi menší královská města, podle majetkových příznání v první polovině 16. století jim náležely přední pozice mezi českými městy. Lidnatá předměstí, úrodná půda v údolí Ohře, strategická poloha na cestě do Saska – to vše hrálo důležitou roli pro prosperitu města a měšťanů. Louny bývají řazeny mezi města řemeslnicko-zemědělského charakteru, která strukturou řemesel odpovídala především potřebám lokálního trhu, významnou roli v aktivitách měšťanů pak hrála zemědělská produkce. Rozšířeno zde bylo pěstování obilí, chmele, na jižních svazích Českého středohoří se dařilo vinné révě a ovocnářství.⁵² Po celé předbělohorské období byla ve struktuře zpoplatněných řemesel nejvíce zastoupena řemesla potravinářská, mezi nimiž z hlediska majetkových poměrů hráli prim sladovníci a řezníci, následovala řemesla textilní na čele se soukeníky, za nimi dále

⁴⁹ Tento případ je zachycen v naučeních magdeburské právní stolice pro Litoměřické, stejně jako řada dalších případů, v nichž se vedle jiných záležitostí řeší i manželské spory a spory o věno. Srov. Wilhelm WEIZSÄCKER (ed.), *Magdeburger Schöffensprüche und Rechtsmitteilungen für den Oberhof Leitmeritz*, Stuttgart – Berlin 1943, č. 106, s. 365–367.

⁵⁰ Absence aktuálních soustavných výzkumů pramenů finanční povahy v raně novověkých českých a moravských městech je patrná i z užitečného přehledu Tomáš STERNECK, *Raně novověké bernictví*, s. 787–788 (zhodnocení zahraničních přístupů k výzkumu městského bernictví), s. 804 nn (přehled a zhodnocení domácího bádání).

⁵¹ Raně novověké období vývoje tohoto významného královského města na severozápadě Čech je nejnověji shrnuto v monografii Bohumír ROEDL (ed.), *Louny*, Praha 2005, s. 105–185. V souvislosti s tématem výzkumu lounských pramenů finanční povahy a snahou postihnout tímto výzkumem sociálně ekonomický vývoj města je nutné citovat ještě další důležité studie. Srov. zejm. František KAVKA, *Majetková, sociální a třídní struktura českých měst v první polovině 16. století ve světle knih a rejstříků městské dávky*, Sborník historický 6, 1959, s. 252–294; Olga FEJTOVÁ, *Ekonomická a sociální struktura lounských měšťanů v době předbělohorské*, Sborník Státního okresního archivu v Lounech 2, 1988, s. 36–58.

⁵² B. ROEDL (ed.), *Louny*, s. 114.

oděvní řemesla (ševci, krejčí, kožešníci atd.), nejmenší zastoupení měla řemesla kovodělná.⁵³ Výzkum O. Fejtové zjistil ve shodě se staršími názory F. Kavky, že ač se v průběhu předbělohorského období prohloubila specializace řemesel, řemeslná výroba celkově stagnovala. Početně byla posilována kategorie nejchudších poplatníků, nejmajetnějšími řemeslníky byla úzká skupina reprezentující potravinářská řemesla v profesi sladovnické a řeznické – tito lidé byli také největšími vlastníky nemovitého majetku včetně pozemků.⁵⁴ Jak si za této situace stály v Lounech ženy?

Když se v létě roku 1620 prováděl odhad nemovitého majetku lidí osedlých ve městě, Louny jako převážně utrakvistické stály na straně direktoria a nikdo z místních asi netušil, jak blízko je pohroma. Tento šacuňk, který byl zachycen v samostatné městské knize, je cenný, protože sumarizuje majetek měšťanů jen nedlouho před vpádem císařských pluků vedených Albrechtem z Valdštejna. Ty drancovaly lounská předměstí již v předvečer osudné bitvy.⁵⁵ Město bylo rozděleno do čtyř čtvrtí, v nichž byl šacován majetek téměř 250 obyvatel města.⁵⁶ Ženy představují v soupisu 18 %. Absolutně největší skupinou byli měšťané, jejichž majetek byl odhadnutý sumou od 100 do 500 kop grošů míšenských. Tvořili tak 66 %. Pouze třemi procenty jsou zastoupeni měšťané, jejichž majetek byl šacován nad 2 000 kop grošů míšenských. Na druhé straně majetkového spektra stálo 14 % měšťanů, jejichž majetek byl oceněn pod 100 kop.

Ocenění majetku největší skupiny žen spadalo také do kategorie 100–500 kop (57 % žen), nejméně majetné ženy s majetkem šacovaným pod 100 kop tvořily 16 %. Zajímavá je skupina těch nejmajetnějších. Nad 2 000 kop byl oceněn majetek hned čtyř lounských měšťanek. Alžběta Uždilová je v soupise majitelkou nejvyšší šacovaného majetku (nad 4 000 kop). Ženy jsou patrně převážně vdovami, což ovšem nelze konstatovat s jistotou, protože tento sociální status soupis neuvádí. Identifikovat vdovy lze buďto porovnáním s jinými dochovanými prameny, či s ohledem na existenci dětí, jejichž majetek je také šacován vedle majetku jejich matky.

V soupise se objevuje také pět žen, jejichž majetek je oceněn vedle majetku manželova, a tři, jejichž majetek komise šacovala vedle majetku otcovského. Většina žen ze soupisu vlastnila dům, popř. polnosti, vinice, chmelnice či zahrady. Doklad o obchodních aktivitách žen přináší šacuňky z *handlu*. To, že drobnou obchodní činnost provozovaly ženy žijící samostatně i provdané měšťky, dokládá šacuňk Kateřiny Špačkové, jejíž majetek z *handlu* je šacován vedle manžela, jemuž je oceněn dům a další majetek, také související s obchodní činností. Obchodní aktivity obou manželů byly patrně odděleny.

⁵³ O. FEJTOVÁ, *Ekonomická a sociální struktura lounských měšťanů*, s. 51–58.

⁵⁴ Tamtéž, s. 47.

⁵⁵ B. ROEDL (ed.), *Louny*, s. 136–137.

⁵⁶ SOKA Louny, AM Louny, sign. I E 2, Kniha šacuňků. Rozdělení do těchto čtvrtí neodpovídá tradičním pěti městským obvodům uvnitř hradeb, do nichž byli rozděleni daňoví poplatníci. Vzhledem k válečnému stavu v zemi a drancování města mušketýry knížete Jana Arnošta již v červnu 1620 se zdá, že šacuňk byl proveden účelově s cílem ocenit ohrožený majetek měšťanů.

Podíl žen na řemeslnických a obchodních aktivitách raně novověkých měst je velmi zajímavou otázkou, která souvisí s problematikou ženské práce obecně.⁵⁷ V českém prostředí se podílu ženské práce na provozování některých řemesel věnoval již Zikmund Winter, který se zaměřil především na její vylučování z cechů. Jednalo se zejména o oděvní řemesla, kde se dobře uplatňovaly šlojířnice, roušnice,⁵⁸ ale i šmukýřky či punčochářky.⁵⁹ Speciální dovednosti např. vrkočnic či čepičárek, které vyráběly různé drobnější ozdoby do vlasů a pokrývky hlavy, provozovaly ženy pokoutně zcela mimo cechy a byly jen trpěny. Často byla tato ženská práce napadána a kriminalizována.⁶⁰ Zákaz ženské práce v rámci cechů se v některých případech netýkal žen z mistrovských rodin, ostatní ženy mohly vykonávat jen pomocné práce. Např. v řemesle soukenickém to byly mykačky či předlice, které ovšem pracovaly odděleně od tovaryšů.⁶¹

Ve spektru městských pramenů umožňují zajímavý pohled na tuto problematiku soupisy sbírek z řemesel a platů z živností. Pro příklad lze v bohatém lounském archivu nahlédnout do některého z rejstříků ke sbírkám z řemesel a živností.⁶² Pečlivě byl veden např. rejstřík v letech 1573–1589.⁶³ Mezi platy vyměřenými řezníkům, soukeníkům, ševcům, kloboučníkům a dalším se objevují platy z živností, jež byly výhradně ženskou záležitostí. Byly to především platy od hokyň, které tvořily nedílnou součást drobného místního trhu v každém městě. Sortiment jejich obchodu byl velmi různorodý a reagoval patrně i na aktuální potřeby trhu.⁶⁴ Níže v textu bude upozorněno na pozůstalostní inventáře jako vhodný pramen pro studium vztahu měšťanek a peněz. Právě inventární popisy pozůstalostí hokyň jsou pro poznání sortimentu jejich obchodování důležité. V Lounech existuje např. in-

⁵⁷ Tímto tématem se zabývají v současné době především studie zahraniční. Možné je upozornit vedle výše zmiňovaných prací na holandský výzkum zaměřený na ženskou práci v raném novověku (popis projektu včetně bibliografie a publikačních výstupů na URL: <<http://www.iisg.nl/index.php>> [cit. 23. května 2010]. Heide WUNDER, „*Jede Arbeit ist ihres Lohnes wer.*“ *Zur geschlechtsspezifischen Teilung und Bewertung von Arbeit in der Frühen Neuzeit*, in: Karin HAUSEN (Hg.), *Geschlechterhierarchie und Arbeitsteilung. Zur Geschichte ungleicher Erwerbschancen von Männern und Frauen*, Göttingen 1993, s. 19–39. Katharina SIMON-MUSCHEID (Hg.), „*Was nützt die Schusterin dem Schmied?*“ *Frauen und Handwerk vor der Industrialisierung*, Frankfurt am Main – New York 1998.

⁵⁸ Zikmund WINTER, *Řemeslnictvo a živnosti XVI. věku v Čechách (1526–1620)*, Praha 1909, s. 619–620.

⁵⁹ Mimořádnou punčochářkou byla v pražských městech rudolfínské doby patrně Kateřina Vokáčová, která se roku 1614 stala mistrem. Srov. tamtéž, s. 633.

⁶⁰ Např. roku 1577 byly všechny vrkočnice na Starém Městě pražském zavřeny pro neřádné chování. V Rakovníku na jarmarku zase roku 1596 zavřeli čepičářku Lidmilu, která byla obviněna pro „nespravedlivý loket“. Srov. tamtéž, s. 632.

⁶¹ Zikmund WINTER, *Český průmysl a obchod v XVI. věku*, Praha 1913, s. 275–276.

⁶² Více k celé řadě těchto register Bořivoj LŮŽEK, *Okresní archiv v Lounech. Průvodce po sbírkách a fondech*, Praha 1956, s. 59.

⁶³ SOkA Louny, AM Louny, sign. I E 55, Starý rejstřík 1573–1589 (kniha není foliována).

⁶⁴ Z. WINTER, *Český průmysl a obchod v XVI. věku*, s. 9. Zde doloženo obchodování pražských hokyň s chlebem, proti čemuž se bránili místní pekaři. Srov. SOkA Louny, AM Louny, sign. I C 50, fol. 625r, Trhová kniha 1604–1628.

ventární popis věci v krámě po Anně Janovské, která zemřela roku 1608. Nabízela široký sortiment látek, včetně hedvábí z Florencie či *augšpurského barchanu*, v krámě měla i pytle s kořením, vedle kupeckých cedulí a kornoutů s drobnými penězi.⁶⁵ Hokyně platily z provozování řemesla 4 groše míšeňské. V sedmdesátých a osmdesátých letech 16. století se v soupisu poplatných hokyň objevuje čtrnáct či patnáct stabilních jmen. U některých hokyň se při určitých termínech objevuje poznámka *neprodává* a poplatek není vybrán, jindy je zase od opožděných plátkyň vybrána dvojnásobná suma. Pokud hokyně prodávaly i mouku, z tohoto prodeje platily ještě dva groše navíc. Pod nadpisem hokyně se v rejstříku platů z řemesel objevují ojediněle i mužská jména.

Samostatným oddílem mezi zpoplatněnými řemesly v Lounech jsou vinopalky. Nutno předeslat, že vinopaličství, které se v předbělohorských městech rozrostlo, nebylo nikdy zrovnoprávněno s ostatními řemesly (cech je doložen pouze v Kutné Hoře). Tato činnost byla ve městech spíše trpěna. Existují doklady o nařízeních, která dovolují vyrábět *pálené* pouze ze zkaženého vína.⁶⁶ V Lounech se dle záznamů v rejstřících řemesel vyskytují v souvislosti s touto profesí pouze ženy-vinopalky. Ve sledovaném období platilo pravidelně devět žen po dvou groších míšeňských, z nichž pouze jednu lze identifikovat jako vdanou. Možná právě proto, že na vinopaličství bylo pohlíženo s určitým despektem a nebylo spojeno s cechovními organizacemi, byla tato činnost otevřená i pro ženy. Vedle hokyň a vinopalek se ženy v rejstříku objevují ještě mezi prodavači mouky, koření, plátna či *zámiše* (jemně zpracované kůže z vysoké zvěře). Zde se jedná ovšem o jednotlivé osoby ve společnosti převážně mužské.

Mezi zpoplatněnými lounskými řemeslníky a živnostníky vystupují tedy ženy především jako drobné obchodnice. Svědectvím mimořádné hodnoty, které dokládá tyto ženské aktivity, jsou hospodářské záznamy Jana Zákostelského, které vydal Jaroslav Honc.⁶⁷ Vedle dokladů o zemědělské výrobě a prodeji přebytků jsou v jeho záznamech i zmínky o obchodních aktivitách jeho ženy Doroty. Ta si půjčovala peníze od svého podnikavého muže, aby mohla spolu se společníci, podruhněmi Mackovou a Zedníkovou, nakupovat nevykrmené husy a oves na jejich vykrmení. Tyto nákupy se uskutečňovaly výhradně v říjnu a listopadu a byly pro lounské měšťanky patrně zajímavou možností přivýdělku před Vánocemi, kdy byla poptávka po krmných husách. Dorota se vedle toho podílela patrně i na prodeji hospodářských přebytků, především ovoce či sýra. Měla zřejmě dobré kontakty s lounskými hokyněmi. Jaké byly přesné obchodní vztahy mezi manželi, není ze

⁶⁵ SOkA Louny, AM Louny, sign. I C 50, fol. 625r, Trhová kniha 1604–1628.

⁶⁶ Z. WINTER, *Řemeslnictvo a živnosti XVI. věku v Čechách (1526–1620)*, s. 669–670; Týž, *Český průmysl a obchod v XVI. věku*, s. 425–426.

⁶⁷ Jaroslav HONC (ed.), *Hospodářské záznamy, zemědělská výroba a prodeje přebytků Jana Zákostelského v Lounech v r. 1553–1574*, Praha 1968.

zápisů jasné; vyplývá z nich jen, že v některých obdobích byla Dorota manželovou dlužnicí.⁶⁸

Zákostelského zápisky jsou zajímavé i svými záznamy o platech čeledi, včetně děveček, které se podílely na práci v domě i hospodářství. Jak je ze záznamů patrné, děvečky najímala i zaměstnávala Dorota Zákostelská. Přijímány byly zpravidla na roční období, jak bylo obvyklé, od sv. Martina. Plat měly vyměřen roční, zpravidla 6 kop grošů míšeňských, což odpovídalo týdenní mzdě zhruba 7 grošů. Některé děvečky si návdavkem sjednaly ještě zakoupení bot a košile.⁶⁹

Mezi prameny, které evidují různé poplatky od měšťanů, je možné nalézt jeden soupis, který sumarizuje výhradně povinnost měšťanek, konkrétně vdov. Jedná se o soupis *vdov, které odvedly herwet*, připojený k matrice měšťanů.⁷⁰ Když někdy na prahu předbělohorské doby odpovídali magdeburští kmeti na jednoduchý dotaz z Čech „*Was zum Heergewäte gehört*“, k odpovědi využili přesného znění vikpildního práva. *Herwet* měl dostat syn po svém otci a jeho součástí měl být „*nejlepší osedlaný kůň, nejlepší odění na jednoho člověka, štít puklěr, meč, všední roucho, jedno vojenské lože, podušku, peřinu, ubrus, medenici, jeden hantuch* [ručník – pozn. aut.], *jeden kotel a jeden kotlový hák*“.⁷¹ Ač se obraz měšťana již dlouhá stáletí profiloval především do podoby řemeslníka, živnostníka či kupce, tento dokument ukazuje, že archaická genderová konstrukce související s rolí muže jako vojáka, bojovníka a ochránce byla v městském právu prostřednictvím *herwetu* fixovaná. Zajímavým a dosud nepovšimnutým dokladem této skutečnosti je i uvedený soupis vdov, které odvedly v letech 1595–1609 městu *herwet*. Nejednalo se o odkaz nějakých movitostí objevujících se ve výše citované definici, ale o finanční sumu pohybující se nejčastěji v rozmezí 5–15 kop grošů míšeňských, výjimečně jsou sumy dosahující až k 60 kopám grošů. Detailní analýza souboru necelých čtyřiceti ženských jmen a jejich konfrontace s dalšími prameny, které by umožnily objasnit mechanismus tohoto poplatku, není v rámci této studie možná ani účelná. Lze uvést jen několik příkladů, které na princip odvádění tohoto poplatku ukazují. Ctíhodný měšťan, dlouholetý radní a purkmistr Jakub Zákostelský z Bílejova sepsal poslední vůli těsně před smrtí 25. ledna 1597. Ta byla hned následný den svědky předložena městské radě. Již týden poté, na Hromnice, byl testament poprvé publikován. Svůj majetek odkázal bohatý erbovník dceři Kateřině, provdané Srnkové. Kateřina patrně přijala dědictví bezprostředně po publikaci testamentu a odvedla městu *herwet*, který činil 60 kop grošů míšeňských, již 28. února 1597.⁷²

⁶⁸ Jaroslav HONC (ed.), *Hospodářské záznamy, zemědělská výroba a prodeje přebytků Jana Zákostelského v Lounech v r. 1553–1574*, s. 101–103. Mezi lounskými hokyněmi měl Zákostelský patrně stále odběratelky, jednalo se zejm. o Marianu Benáckou (zřejmě z Benátek, místní osady při řece Ohři), manželku jakéhosi Matesa, která platila za zboží až poté, co se jí ho podařilo prodat.

⁶⁹ Tamtéž, s. 95–98.

⁷⁰ SOKA Louny, AM Louny, sign. I C 66, fol. 103r–105r, Registra měšťanů 1551–1668.

⁷¹ W. WEIZSÄCKER (Hg.), *Magdeburger Schöffensprüche*, č. 112, s. 375.

⁷² SOKA Louny, AM Louny, sign. II S 2, Kšafty (testament do knihy volně vložen); Tamtéž, sign. I C 66, fol. 103r, Registra měšťanů 1551–1668.

Podobnou posloupnost lze nalézt i v případě dědictví po bakaláři Matoušovi Svídnickém, jenž kšaftoval v těžké nemoci na konci března 1599. Kšaft byl hned poté předán do rady a publikován 24. dubna téhož roku. Všechny majetek odkázal Matouš své ženě Anně, ta měla vyplatit jen dva finanční obnosy rodinám jeho přátel.⁷³ Anna herwet odvedla městu až 19. října téhož roku. V březnu 1593 kšaftoval Zikmund Rudman, který majetek odkázal své ženě Ludmile podle předchozího vzdání majetku před zahájeným soudem; část dědictví měla být podle tohoto kšaftu postoupena jeho bratrovi. Jak docházelo k naplnění kšaftu a jeho předávání dědicům, nevíme. Herwet ve výši jedné kopy odvedla Ludmila až v březnu roku 1596, tedy necelé tři roky po smrti manžela.⁷⁴ Na základě alespoň letmého pohledu na některé plátkyně, jež se podařilo konfrontovat s testamenty, lze snad předběžně konstatovat, že herwet byl odváděn městu v případě, že dědictví po měšťanovi, především dům ve městě a nemovité statky, padalo na ženu, jež se ujímala majetku bez mužských potomků. Od výše dědictví se také odvíjela výše herwetu. Jak již bylo řečeno, tento mechanismus bude nutné ověřit podrobnou analýzou celého soupisu a jeho konfrontací s dalšími soudobými prameny.

Vedle pramenů finanční či evidenční povahy jsou pro sledované téma velmi podstatné i prameny pozůstalostní, především inventáře pozůstalostí a testamenty.⁷⁵ V lounském archivu jsou oba typy těchto dokumentů zastoupeny v hojně míře.⁷⁶ Pro sledování vztahu měšťanek k penězům jsou velmi příhodné a bylo by možné jen na nich postavit zcela samostatnou studii. Vztah měšťanek k penězům v nich lze sledovat ze dvou stran. Peníze jsou manželkám nebo dcerám ve vdovských a sirotčích dílech postupovány či v testamentech odkazovány. Na straně druhé pak ženy mohou vystupovat jako osoby, jejichž majetek je inventarizován či ho odka-

⁷³ SOKA Louny, AM Louny, Kšafy, sign. II S 2, č. 245; Tamtéž, sign. I C 66, fol. 103v, Registra měšťanů 1551–1668.

⁷⁴ Tamtéž, Kšafy, sign. II S 2, č. 172; Tamtéž, sign. I C 66, fol. 103r, Registra měšťanů 1551–1668.

⁷⁵ Literatura zabývající se tímto typem pramenů je velmi bohatá, upozorněno je proto pouze na studie, které sledují ženskou problematiku. Srov. Hans-Dieter LOOSE, *Hamburger Testamente 1351–1400*, Hamburg 1970; Týž, *Erwerbstätigkeit der Frau im Spiegel Lübecker und Hamburger Testamente des 14. Jahrhunderts*, Zeitschrift des Vereines für Lübeckische Geschichte 60, 1980, s. 9–20; Heide WUNDER, *Vermögen und Vermächtnis. Gedenken und Gedächtnis. Frauen in Testamenten und Leichenpredigten am Beispiel Hamburg*, in: Barbara VOGEL – Ulrike WECKEL (Hg.), *Frauen in der Ständegesellschaft, Leben und Arbeiten in der Stadt vom späten Mittelalter bis zur Neuzeit*, Hamburg 1991; Thomas KRZENCK, *Prager Frauentestamente des 15. Jahrhunderts*, in: J. PEŠEK – V. LEDVINKA (edd.), *Žena v dějinách Prahy*, s. 69–79; Týž, *Prager und Pilsener Frauentestamente der Hussitenzeit im Vergleich*, Mediaevalia Historica Bohemica 4, 1995 (vyd. 1997), s. 265–278; Linda GUZZETI, *Venezianische Vermächtnisse. Die soziale und wirtschaftliche Situation von Frauen im Spiegel spätmittelalterlicher Testamente*, Stuttgart 1998; Michaela MALANÍKOVÁ, *Několik poznámek k ženským testamentům v pozdně středověkém Brně*, in: Kateřina JÍŠOVÁ – Eva DOLEŽALOVÁ (edd.), *Pozdně středověké testamenty v českých městech. Prameny, metodologie a formy využití*, Praha 2006, s. 139–145.

⁷⁶ Prameny pozůstalostní povahy v městech severozápadních Čech včetně Loun byly popsány a zhodnoceny ve studii Michaela HRUBÁ, „...nedávej statku žádnému, dokud duše v těle.“ *Pozůstalostní agenda a praxe královských měst severozápadních Čech v předbělohorské době*, Ústí nad Labem 2002.

zují. V těchto případech se setkáváme s penězi, jimiž za svého života disponovaly, ale např. i s dluhy či pohledávkami, které v době úmrtí měly.

Pohled do lounských inventárních popisů ukazuje, že některé ženy skutečně neměly přehled o pohybu peněz v domácnosti. Z většiny záznamů je však spíše cítit snaha zamlžit před úředníky situaci. Dokládají to zmínky o případech, kdy sice vdova tvrdí, že peníze v domě nejsou, přesto je pak nalezena hotovost, a to dobře uschovaná. Příkladem takovéto kauzy může být inventář po bohatém lounském sladovníku Jakubu Klimešovic, jehož vdova schovala peníze do kouděle, na což inventarizační komise přišla při důkladném prohledání domu.⁷⁷ Svou účastí na sepisování inventáře mnohé vdovy naznačily, že jejich zasvěcenost do manželovy živnosti byla značná. S tím je možné se setkat nejčastěji u rodin, jejichž obživou byla potravinářská, popř. textilní či kožedělná řemesla. Dokladů, které by tento fakt mohly potvrdit, obsahují lounské inventární popisy mnoho. Např. Dorota, vdova po perníkáři Matějovi Beranovi, informuje radní o nedoplaceném medu a o „*díle, které má v řemesle ještě zděláno a způsobeno*“.⁷⁸ Podrobně o stavu živnosti informovala lounskou inventarizační komisi vdova po koželuhovi Ondřejovi Ličkovi, která se patrně podílela na rozprodeji dílny a materiálu.⁷⁹ V případě dílen kovářských či bečvářských se inventarizační komise o pomoc vdov neopírala. K pomoci s inventarizací byli zváni spíše cechovní mistři. Po manželově smrti se vdovy ujímaly bezprostředně i správy financí, což dokládají i soupisy dluhů a pohledávek přímo předložené vdovami buď inventarizační komisi, nebo později *do rady*, což bývalo k inventáři poznamenáno.⁸⁰ I v těchto soupisech lze najít zmínky o iniciativách žen, které souvisely především s potřebou vypořádat manželovy dluhy či přijmout jeho pohledávky.⁸¹

Jiný pohled na finanční zázemí žen a jejich hospodaření dávají inventáře majetku měšťanek, které byly pořizovány většinou v případě, že se žena před smrtí starala o nezletilé děti či její majetek padal jako odúmrtí na město. Jednalo se tedy většinou o ženy samostatně hospodařící, v jejichž inventářích se objevují hotové peníze, dluhy i pohledávky, stejně jako v inventářích mužských.⁸² Např. ctihodná erbovní měšťka paní Barbora Šavlová z Vlkové, po níž měla dědit její schovanka, měla v době své smrti pohledávky kolem 120 kop grošů míšeňských. Jako opačný

⁷⁷ SOkA Louny, AM Louny, sign. I C 49, fol. 523v–524r, Trhová kniha 1588–1606. Další podobné případy jsem publikovala ve studii Michaela HRUBÁ, *Inventář pozůstalosti jako pramen poznání všedního dne ženy v předbělohorské době*, in: V. LEDVINKA – J. PEŠEK (edd.), *Žena v dějinách Prahy*, s. 153–162.

⁷⁸ SOkA Louny, AM Louny, sign. I C 49, fol. 519v.

⁷⁹ Tamtéž, fol. 521v.

⁸⁰ Např. roku 1580 předstoupila před městskou radu vdova po obchodníku Janovi Vlachovi a předložila rozsáhlý soupis dluhů a pohledávek. Srov. SOkA Louny, AM Louny, sign. I C 48, fol. 583v–584r, Trhová kniha 1576–1589.

⁸¹ Dokladem může být např. inventář po Janovi Janáčkovi, ve kterém jsou poznamenány aktivity jeho pozůstalé vdovy Kateřiny, která prodává víno, aby splatila dluhy. Srov. SOkA Louny, AM Louny, sign. I C 49, fol. 601r, Trhová kniha 1588–1606.

⁸² SOkA Louny, AM Louny, sign. I C 48, fol. 609r, Trhová kniha 1576–1589.

případ lze vidět třeba inventář po vdově Kateřině Skolbové z roku 1602, která žila sama se svou nedospělou dcerou a zanechávala sirotku vedle poměrně rozsáhlého hospodářství i dluhy na nesplaceném domě.⁸³ Podíl žen na živnosti a jejich obeznamenost s finanční situací v domě mohou inventární popisy pouze naznačit, pro konkrétnější záměry by však bylo nutné využít je ještě v kombinaci s dalšími prameny.

Vztah měšťanek k penězům, respektive jejich finanční situaci po smrti manžela či štedrost k rodině, přátelům nebo církevním institucím, lze sledovat v dobových testamentech. Z výzkumu testamentů se jako nejzajímavější v tomto ohledu jeví kšafty vdov, které často disponovaly velkým majetkem a vysokými finančními hotovostmi. Na rozdíl od inventářů, které stav věcí pouze evidují, dávají tyto prameny představu o vůli měšťanek, tedy o jejich představě, jak by mělo být s majetkem a penězi po jejich odchodu na onen svět naloženo. Např. vdova po ševci Mandelína Motlová, která po smrti manžela zůstala zcela osamocená, v morovém roce 1582 věnovala drobné dary přátelům, církvi, obci, ale největší odkaz 50 kop grošů míšeňských byl věnován ševcovskému cechu, čímž prokázala větší solidaritu s řemeslníky než většina místních ševců.⁸⁴ Zajímavé jsou odkazy žen, které z určitých důvodů upřednostňují různé dědice před manželem. Často se jedná o odkazy dětem, které mají ze svého dědictví dát otci pouze určitou část či sumu peněz. Takovým příkladem může být kšaft Zuzany, manželky Jana Drastila. Zuzana i přes vzdání poloviny majetku svému manželovi před zahájeným soudem upravuje svou poslední vůli ve prospěch dcery z prvního manželství, které má připadnout dům. V domě má Anna se svým manželem, „jelikož je v mnohých nedostatcích“, bydlet. Manžel má navíc dceři vyrovnat 100 kop grošů míšeňských, které mu Zuzana půjčila k řemeslu, vydáním všech oděvů po matce. Signálem ne zcela jednoduchých poměrů v rodině je pak na konci testamentu vložená výzva manželovi i dceři, aby zachovali svornost a o dědictví se *nepotahovali*.⁸⁵ Testamentů, v nichž ženy zasahují aktivně do poměrů v rodině a svými finančními odkazy se tyto poměry patrně snaží ovlivnit, je možné najít značné množství a zaslouží podrobnou analýzu; stejně tak jako v testamentech registrované pohledávky či dluhy, které svědčí o tom, že se měšťanky pohybovaly v místním obchodu či si vzájemně vypomáhaly. O aktivitách měšťanek a jejich roli v rodině a řemesle vypovídají i testamenty mužské, v nichž je mnohdy vyzdvihován podíl žen na hospodaření rodiny jako důvod pro odkaz majetku právě do jejich rukou. Např. žatecký měšťan Ondřej Ka-

⁸³ SOkA Louny, AM Louny, sign. I C 49, fol. 515v, Trhová kniha 1588–1606.

⁸⁴ Tamtéž, sign. II S 2, č. 22, Kšafty.

⁸⁵ Tamtéž, č. 248. Dále např. č. 28 a 52 – Káča Vlčková odkázala vše dcerám, které měly otcimovi vyplatit pouze 15 kop grošů míšeňských a dát mu polovici úrody vína; č. 65 – Anna, manželka Pavla šrotýře, odkázala vše své tchýni; č. 86 – Dorota, manželka Petra Valše, odkazuje vše synovi, manželovi má vydat pouze svršky a část hotových peněz; č. 127 – Judith, manželka sladovníka Jiříka Fišera, vydělila finanční obnosy a základ věna (lože šatů, díl cínového nádobí a ošacení) pro své dvě dcery z prvního manželství a jejich poručnicemi stanovila dvě lounské ctihodné měšťky.

neček odkázal své ženě celý majetek, včetně masných krámů, a nade vším ji učinil *mocnou hospodářkou a vládkyní*.⁸⁶

Peníze měšťanky provázely tedy až na konec jejich pozemského života. Ve chvíli sepisování testamentu pamatovaly měšťanky i na charitu, odkazy církvi či obci. Jak ukazují testamenty, ženy patřily mezi štedřejší dárce na charitativní a zbožné účely než muži. Ty měšťanky, které se snažily pojistit život věčný finančními dary církvi, pamatovaly nejčastěji na farní kostel či při něm působící literátská bratrstva.⁸⁷ V souvislosti s odkazy církvi je možná zajímavý jev, jenž byl zachycen pouze v ženských testamentech. Některé zámožné měšťky se odkazem na chudé, bratrstva či přímo kostelu snaží zabezpečit uchování své památky. Podmínkou štedrého odkazu je totiž pravidelné zvonění na kostelní zvony, ohřívání lázně chudým či upečení chleba pro chudé či studenty místní školy právě na svátek svatých patronek a jmenovkyň štedrých měštek. Tak např. na sv. Alžbětu dostávali v žatecké měštské škole žáci, kteří úspěšně složili zkoušku, sukno na paměť štedré vdovy Alžběty Arpinky. Pro chudé ve stejném městě měl být zase napečen chléb na sv. Annu, na paměť Anny Nekožné.⁸⁸ Velkorysost prokázala i zámožná lounská erbovní měštká Anna Mejstřická z Bílejova, která kromě dalších bohatých darů nechala pořídit nový zvon ke kostelu Matky Boží na Pražském předměstí, kde byli pohřbeni její předci. Mělo být zvoněno nejen na paměť, ale též „*každému buď bohatému nebo chudému darmo bez auplatků*“.⁸⁹ Peníze, kterými tyto měštky disponovaly, využily tedy pro spásu své duše a zároveň také k tomu, aby prostřednictvím kostelních zvonů či připomínky v místní škole či jiném zařízení vstoupily do veřejného prostoru.

Peníze, jak ukazují předbělohorské měštské prameny, měly v každodenním životě stejnou nebo velmi podobnou roli v životě měšťanů i měšťanek. Spektrum pramenů, které je k dispozici, ukazuje pochopitelně na větší možnosti žen, které po smrti svých mužů spravovaly rodinný majetek. Některé prameny však naznačují i poměrně samostatné postavení žen vdaných, alespoň z hlediska oddělení majetku či samostatných hospodářských aktivit. Při interpretaci těchto pramenů je zapotřebí mít na zřeteli právní rámec, který ženám přesně vymezoval prostor. V souvislosti s tím pak i skutečnost, že v některých případech, které souvisejí se zabezpečením žen v rámci rodinného majetku, nebylo měštské právo v předbělohorských Čechách až do roku 1610 jednotné.

⁸⁶ SOkA Louny, AM Žatec, sign. I 551, fol. 29r–v, Liber testamentorum 1599–1713.

⁸⁷ Bylo by možné uvést řadu konkrétních příkladů, kdy měšťanky odkazují své peníze na opravy cest, stavbu mostů, opravy kostelů či obecně k užitku farnosti, což by však nebylo účelné vzhledem ke shrnutí těchto poznatků na jiných místech. Např. Michaela HRUBÁ, *Bratrstva a cechy z pohledu měštských testamentů královských měst severozápadních Čech v předbělohorské době*, in: Václav LEDVINKA – Jiří PEŠEK (ed.), *Od středověkých bratrstev k moderním spolkům*, Praha 2000, s. 27–49 (= Documenta Pragensia XVIII); Táž, „*Zum Ehre und zum Lob Gottes*.“ *Die bürgerliche Frömmigkeit in der Zeit vor der Schlacht am Weissen Berg am Beispiel königlicher Städte Nordwestböhmens*, Bohemia 48, 2008, s. 3–28.

⁸⁸ SOkA Louny, AM Žatec, sign. I 552, fol. 214r–219v, Testamentbuch.

⁸⁹ Tamtéž, AM Louny, sign. II S 1, Kšafy nejstarší (kšaft je volně vložen).

Na konec zamyšlení nad tématem ženy a peníze v předbělohorském městě je možné vyslovit jednoznačné konstatování. Pokud měla měšťanka přístup k penězům – zdělila je, dokázala je vydělat, spočítat, mohla s nimi dle své vůle nakládat –, otevíraly jí v určitém smyslu veřejný prostor. Nikoliv jeho součást související s lokální samosprávou či politikou, ale oblast hospodářskou či v širokém slova smyslu společensko-kulturní. Tedy ten prostor, který byl ještě po celý raný novověk určen výhradně mužům a dveře do něj byly ženám jen pootevřené.

Summary:

Money in the life of townswomen before the Battle of White Mountain

This study focuses on the relationship women had with money in Bohemian towns before the Battle of White Mountain. The introduction takes account of the interest of historiography in researching women's issues in early modern towns in general. In particular it returns to the idea of the emancipation of Renaissance women in the older literature and the opinions of contemporary historiography as regards this topic. It subsequently recapitulates the role and form of money in the life of townswomen in their individual lifecycles. From the commemorative valuable coins that were placed in the cradle, through the coins used to adorn jewellery, to the cash girls received in the form of a dowry. Attention also briefly focuses on the education of town girls in large numbers. Then, taking the royal town of Louny as an example, it focuses attention on the individual types of sources which could show the relationship townswomen had with money. These are mostly sources of a financial nature, such as property censuses (valuations) of burgher assets, which identified a small group of Louny townswomen as the owners of extensive property. Records of trade and craft charges were also used, where women were mostly listed as greengrocers or distillers. What also proved to be of interest were the sources relating to inheritances, inventories and last wills. There is even a mention of lists of widows who levied money as so called "herwet". In the light of the sources, the relationship townswomen had towards money was a multifaceted one. They appear as independent farmers, traders or merchants wherever the law or the situation permitted. Most, however, remained in the household, which was their principal domain for the whole of the early modern times. The study concludes by saying that if a townswoman had access to money – inherited it, managed to earn it and count it, she could do what she liked with it – in a certain sense money opened up a public space for her. Not a space associated with local government or politics, but in the economic sphere or in social and cultural life, in the broad sense of the words.

translated by Skřivánek s.r.o.

